

ГІГІЄНИЧНА ДІАГНОСТИКА ТА ПРОГНОСТИЧНА ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ СТУДЕНТІВ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ СТОМАТОЛОГІЧНИЙ ФАХ, НА ЕТАПІ НАВЧАННЯ У ВИЩОМУ ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: НАУКОВІ ОСНОВИ І ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Сергета І. В., Панчук О. Ю.

Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова

Вступ. Професійна підготовка кваліфікованих фахівців має на меті формування не лише певної системи знань, умінь і навичок, але й передбачає розвиток специфічних рис особистості, що в повній мірі відповідають вимогам майбутньої професійної діяльності, основи якої засвоюються в умовах закладу вищої освіти.

Мета дослідження – обґрунтування наукових основ здійснення комплексної гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, на етапі навчання у вищому закладі освіти.

Матеріали та методи дослідження. Дослідження проводили на базі Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, де під наглядом знаходились 312 студентів (156 дівчат і 156 юнаків) стоматологічного факультету. Досліджувані студенти були розподілені на 2 групи порівняння: групу втручання та групу контролю. Головною рисою режиму організації повсякденної діяльності студентів, що належали до групи втручання, було використання розробленого комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у закладі вищої освіти. Студенти, віднесені до групи контролю, характеризувались традиційним підходом до організації навчальної діяльності. У дослідженні використовували гігієнічні, медико-соціологічні, психофізіологічні, психодіагностичні, психолого-педагогічні та епідеміологічні методи, а також методи експертних оцінок і статистичного аналізу.

Результати. Науково обґрунтовано, що до числа провідних теоретичних основ гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, слід віднести наступне: визначення особливостей організації трудового процесу та даних гігієнічної оцінки умов праці лікарів-стоматологів у разі використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики; урахування результатів психофізіологічної і психографічної професіографічної оцінки трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями, що зумовлюють високий рівень професійної компетентності майбутніх фахівців; визначення та урахування даних гігієнічної оцінки умов перебування та організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та показників здоров'я, властивих для студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в сучасних закладах вищої освіти; встановлення особливостей процесів розвитку і формування професійно-значущих психофізіологічних функцій організму та особливостей особистості студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти; урахування провідних тенденцій змін з боку показників критеріальних психофізіологічних функцій організму та характеристик особливостей особистості студентів, які здобувають стоматологічний фах у преформованих, внаслідок застосування заходів профілактичного змісту, умовах. Як методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності, необхідно відзначити: урахування гігієнічних основ професіографічної оцінки психофізіологічних функцій і особливостей особистості та даних психофізіограм і психограм професійної діяльності за стоматологічним фахом, що визначають ступінь професійної перспективності майбутніх фахівців; використання методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах; впровадження комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, психогігієнічну корекцію перебігу професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у закладі вищої освіти.

Висновки. У дослідженні науково обґрунтовані теоретичні та методичні основи здійснення комплексної гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, на етапі навчання у закладі вищої освіти, та визначене їхнє суттєве профорієнтаційне значення.

Ключові слова: студенти, стоматологічний фах, заклад вищої освіти, професійна придатність, гігієнічна діагностика, прогностична оцінка, наукові основи

Вступ

Професійна підготовка кваліфікованих фахівців має на меті формування не лише певної системи знань, умінь і навичок, але й передбачає розвиток специфічних рис особистості, що в повній мірі відповідають вимогам майбутньої професійної діяльності, основи якої засвоюються в умовах навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) [1, 2, 4–7, 9, 19]. Тому необхідно підкреслити, що питання, пов'язані з підвищенням рівня професійної підготовленості майбутніх спеціалістів і їхньої професійної адаптації, з розробленням методів ефективної прогностичної оцінки професійної перспективності молоді та удосконалення процесів формування їхнього здоров'я та високої професійної придатності (ПрПд), повинні вирішуватися вже на етапі здійснення безпосередньої професійно-орієнтованої навчальної діяльності [15, 17, 18].

Дійсно, час навчання в сучасних ЗВО збігається не лише з періодом завершення зростання та розвитку організму людини, але й з часом, коли організм є надзвичайно чутливим до впливу несприятливих факторів середовища і, як наслідок, інтенсифікація навчальної діяльності та суттєве оновлення її змісту, збільшення кількості предметів, ускладнення вимог кваліфікаційних характеристик підготовки спеціалістів призводять до значного погіршення здоров'я студентства [3, 20]. Саме тому найважливішим компонентом у системі заходів зі збереження здоров'я є корекція та реабілітація, що набувають суттєвого значення як важлива здоров'ятвірна складова формування здоров'я дівчат і юнаків. Проте сьогодні діяльність з проблем формування високої ПрПд дівчат і юнаків в освітньому процесі ведеться цілком фрагментарно, що робить актуальним процес розроблення нових підходів до адекватного розв'язання цієї проблеми. Отже, у структурі сучасних перспективних технологій, спрямованих на проведення комплексної оцінки здоров'я студентської молоді, провідне місце, незаперечно, має належати науковим технологіям гігієнічної діагностики провідних корелят психічного та соматичного здоров'я студентів [8, 10–14, 16].

У цьому контексті необхідно відзначити, що наявні сьогодні дані, по-перше, підкреслюють неповну та недостатню відповідність рівня та ступеня розвитку професійно-значущих для стоматологічних спеціальностей психофізіологічних функцій

(ПфФ) і особливостей особистості (ОсО) студентів вимогам, які ставить перед організмом та особистістю дівчат і юнаків обраний фах, по-друге, визначають відсутність чітко окреслених однотипних або хоча б подібних одна до одної тенденцій щодо змін з боку критеріальних ПфФ і ОсО, які реєструються впродовж часу навчання у ЗВО, по-третє, визначають нагальну потребу в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних основ здійснення гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах, на етапі навчання у ЗВО, у четвертих, визначають як пріоритетне завдання щодо розроблення, запровадження та гігієнічної оцінки програм профілактичного, корекційного та оздоровчого змісту.

Мета дослідження – обґрунтування наукових основ здійснення комплексної гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах, на етапі навчання у ЗВО.

Матеріали та методи дослідження

Наукова робота виконана на базі Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, де під наглядом знаходились 312 студентів (156 дівчат і 156 юнаків) стоматологічного факультету. У роботі був використаний комплекс сучасних наукових досліджень, що здійснювались як у природних, так і в преформованих умовах, внаслідок використання комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, психогігієнічну корекцію перебігу процесів професійної адаптації і запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ЗВО.

Розроблений комплекс передбачав реалізацію декількох основних етапів, а саме: здійснення корекції основних режимних елементів діяльності студентів (етап раціональної організації добової діяльності), запровадження вправ професійно-прикладної фізичної підготовки (ППФП) (етап ППФП), оптимізацію психофізіологічного стану та розвиток професійно-значущих ПфФ (етап психофізіологічної реабілітації), забезпечення активного формування професійно-значущих ОсО (етап психогігієнічної корекції) тощо.

Досліджувані студенти були розподілені на 2 групи порівняння: групу втручання (ГВ) і групу контролю (ГК). Головною рисою режиму організації

повсякденної діяльності студентів, що належали до ГВ, було використання розробленого комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ЗВО. Студенти, віднесені до ГК, характеризувались традиційними підходами до організації навчальної діяльності у ЗВО та невпорядкованою організацією позанавчального часу. Як критерії оцінки ефективності застосування розробленого комплексу заходів використовували дані, що відображували особливості ступеня розвитку в динаміці навчального процесу професійно-значущих ПФФ та ОсО, які були виділені в ході проведення кореляційного, кластерного і факторного аналізу характеристик функціональних можливостей організму та адаптаційних ресурсів дівчат і юнаків, котрі здобували стоматологічні спеціальності.

Функціональні особливості вищої нервової діяльності (ВНД) досліджували на підставі оцінки величин латентних періодів (ЛП) простої (ПЗМР) і диференційованої (ДЗМР) зорово-моторної реакції, показників рухливості (РНПр) і врівноваженості (ВНПр) нервових процесів із застосуванням методики хронорефлексометрії, стійкість уваги та особливості розумової працездатності — шляхом використання таблиць Шульте, функціональні особливості зорової сенсорної системи (ЗСС) — на основі оцінки величин критичної частоти злиття світлових миготінь (КЧСМ) за допомогою методики «Світлотест», функціональні особливості соматосенсорного аналізатора (ССА) — завдяки оцінці показників координації рухів (КР) із застосуванням методики тремометрії. Властивості темпераменту дівчат і юнаків визначали на підставі застосування опитувальників Айзенка та Русалова, показники ситуативної (СТ) і особистісної (ОТ) тривожності — завдяки використанню опитувальника Спілбергера, властивості характеру — на основі застосування опитувальників Шмішека, Кеттелла та Міні-тульт, значення рівня суб'єктивного контролю (РСК) — шляхом використання опитувальника Роттера, ступінь вираження астеничного та депресивного станів — на підставі застосування опитувальника Малкової та психометричної шкали Цунга для самооцінки депресії, особливості поширення агресивних проявів — на основі використання опитувальника Басса

та Даркі, емпатичні здібності й показники емоційного вигорання (ЕВ) — завдяки застосуванню відповідних опитувальників, розроблених Бойко, характеристики механізмів психологічного захисту (МПЗ) — шляхом використання опитувальника Плутчика-Келлермана-Конте.

Як провідні характеристики здоров'я та адаптаційних ресурсів організму дівчат і юнаків використовували показники захворюваності з тимчасовою втратою працездатності й хронічним перебігом патологічного процесу та структурні особливості їхнього поширення, дані суб'єктивної оцінки студентами власного здоров'я та якості життя, результати навчальної успішності та величини індексу психофізіологічної адаптації організму студентської молоді. Дослідження, присвячені проведенню гігієнічної оцінки умов праці лікарів-стоматологів, а також окремі професіографічні дослідження, із залученням провідних фахівців, що мають досвід діяльності в галузі гігієнічної оцінки професіографічних проблем, та спеціалістів-практиків стоматологічної сфери зі стажем професійної діяльності не менше ніж 7–10 років, здійснювались на базі провідних стоматологічних установ міста. В основі розроблення методичних підходів, спрямованих на створення шкал комплексної бальної оцінки особливостей перебігу процесів психофізіологічної адаптації та формування високої ПрПд студентів до умов здійснення напруженої повсякденної діяльності, перебував метод експертних оцінок із застосуванням методики групової експертизи з наступним ранжуванням та методики попарного порівняння. Статистичну обробку отриманих матеріалів та їхню прогностичну оцінку проводили на підставі використання пакета прикладних програм багатовимірного статистичного аналізу «Statistica 6.1» (ліцензійний № BXXR901E245722FA) із застосуванням процедур описової статистики, кластерного, кореляційного та факторного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення

Результати, одержані в ході проведеного комплексного дослідження, надали можливість з позицій системного підходу науково обґрунтувати теоретичні та методичні основи гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки ПрПд студентів ЗВО. Так, до числа провідних теоретичних основ гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах, відповідно до

комплексу даних, що отримані та можуть поширюватися й на інші спеціальності медичного профілю, слід віднести: визначення особливостей організації трудового процесу та даних гігієнічної оцінки умов праці лікарів в ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики; урахування результатів психофізіографічної і психографічної професіографічної оцінки трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями, що обумовлюють високий рівень професійної компетентності майбутніх фахівців; визначення та урахування даних гігієнічної оцінки умов перебування та організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та показників здоров'я, властивих для студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в сучасних ЗВО; встановлення особливостей процесів розвитку і формування професійно-значущих ПфФ організму та ОсО студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти; урахування провідних тенденцій змін з боку показників критеріальних професійно-значущих ПфФ організму та характеристик ОсО студентів, які здобувають стоматологічний фах у преформованих, внаслідок застосування заходів профілактичного змісту, умовах (рис. 1).

Разом з тим як методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів,

що засвоюють основні стоматологічні спеціальності, згідно з одержаними даними, слід відзначити: урахування у практичній діяльності гігієнічних основ професіографічної оцінки ПфФ і ОсО та даних психофізіограм і психограм професійної діяльності за основними стоматологічними спеціальностями, що визначають ступінь професійної перспективності майбутніх фахівців; використання методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах; впровадження комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, психогігієнічну корекцію перебігу професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання в ЗВО тощо.

Розглянемо насуттєвіші положення, що були отримані.

Визначення особливостей організації трудового процесу та даних гігієнічної оцінки умов праці лікарів у разі використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики. Ураховуючи той факт, що сучасний ЗВО являє собою надзвичайно складну багатофункціональну систему соціально-економічних,

Рис. 1. Теоретичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, на етапі навчання в закладі вищої освіти

санітарно-гігієнічних, психолого-педагогічних, психофізіологічних та особистісних чинників у контексті системи «студент – викладач», які справляють суттєвий вплив на особливості життєдіяльності студентської молоді, у разі здійснення гігієнічної оцінки особливостей організації трудового процесу на підставі застосування хронометражних спостережень визначені провідні характеристики його організації за основними спеціальностями стоматологічного фаху (терапевтична стоматологія, хірургічна стоматологія, ортопедична стоматологія, ортодонтія, дитяча терапевтична та хірургічна стоматологія) в умовах використання сучасних технологій діагностики, лікування та профілактики, що мають як цілий ряд спільних рис, так і ряд достатньо виражених відмінностей. Разом з тим з урахуванням основних положень «Гігієнічної класифікації праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» (2014 р.) здійснена узагальнена гігієнічна характеристика умов праці за основними спеціальностями стоматологічного фаху. Виявлено типові професійно-значущі оперативні дії (маніпуляції) стоматолога в умовах використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики, встановлено, що згідно з даними комплексної оцінки умов праці представників основних стоматологічних спеціальностей і, передусім, ступеня напруженості та важкості трудового процесу (без урахування особливостей біологічного фактора), умови їхньої праці належать до 3.2 класу, здатні викликати стійкі функціональні порушення в здоров'ї та призводити до появи окремих випадків професійних захворювань.

Урахування результатів психофізіографічної і психографічної професіографічної оцінки трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями, що обумовлюють високий рівень професійної компетентності фахівців. Узагальнюючи результати психофізіографічної професіографічної оцінки трудового процесу, яку було проведено, необхідно відзначити, що до структури психофізіограм основних стоматологічних спеціальностей слід віднести цілий ряд професійно-значущих ПфФ, які відображують високий рівень розвитку характеристик ВНД (ВНПр і РНПр, швидкість ПЗМР і ДЗМР, сила процесів збудження та гальмування, витривалість нервової системи), ЗСС (КЧСМ, диференційований лінійний окомір, швидкість зорового сприйняття,

гострота зору, диференційована світлова чутливість), ССА, і, передусім, координаційні здібності (загальна КР, поєднана КР рук, КР під контролем зору, КР без контролю зору, спритність і КР пальців), а також уваги, пам'яті та мислення (стійкість і концентрація уваги, логічне та практичне мислення) тощо.

Водночас згідно з даними, одержаними в ході психографічної професіографічної оцінки трудового процесу, до структури психограм основних стоматологічних спеціальностей необхідно віднести такі ОсО, як низький рівень нейротизму, СТ і ОТ та, разом з тим, високий рівень темпу або швидкості виконання типових професійно-значущих рухів як структурної характеристики властивостей темпераменту, низький рівень вираження іпохондричних, депресивних, психопатичних та гіпоманічних і, у дещо меншій мірі, психастенічних та шизоїдних характерологічних проявів, а також акцентуацій характеру (АХ) за дистимним і збудливим типами, високий РСК у галузі здоров'я і хвороби, досягнень і невдач, низький ступінь вираження астеничних і депресивних станів і таких характеристик агресивних проявів особистості, як показники роздратованості, вербальної та непрямой агресії та негативізму, низький рівень вираження таких проявів ЕВ, як почуття «загнаності у клітку», явища емоційно-забарвленого відчуття тривоги і депресії, емоційно-моральної дезорієнтації, редуції професійних обов'язків, а також низький ступінь вираження психосоматичних і психовегетативних зрушень, відсутність емоційних зрушень як проявів погіршення самопочуття під час виконання професійної діяльності.

Дані проведених досліджень переконливо доводять той факт, що розроблення та наукове обґрунтування як психофізіограм, так і психограм, має передбачати реалізацію конкретно окреслених практично-значущих завдань у площині окремих етапів або окремих сегментів, до числа яких необхідно віднести: організаційний (оцінка основних профілів виробничих спеціальностей або окремої спеціальності, що підлягають або підлягає вивченню, та найадекватніше охоплюють або охоплює розмаїття фахових особливостей професійної діяльності, яка аналізується); методичний (встановлення конкретного методичного апарату для встановлення найзначущих характеристик професійної діяльності, здійснення його цільової оцінки та верифікації і, передусім, створення спеціальних

анкет бальної оцінки професійно-значущих функцій, використання специфічних і неспецифічних опитувальників); відбірковий (визначення кола експертів, що мають висловити свою думку відносно поставлених перед ними завдань, до числа яких слід віднести осіб, котрі або мають відповідний досвід роботи за фахом, що перебуває в центрі дослідження, протягом не менше ніж 5–7 років, або здійснюють викладання відповідних дисциплін у ЗВО, або мають відповідний досвід як гігієнічної оцінки, так і наукового тлумачення професіографічних проблем психофізіографічного і психографічного змісту); експертно-аналітичний (безпосереднє проведення психофізіографічної та психографічної професіографічної експертизи); статистично-інформаційний (здійснення статистичної обробки одержаних матеріалів з використанням сучасних процедур описової статистики та кластерного і кореляційного аналізу, а також проведення їхнього фізіолого-гігієнічного тлумачення) (рис. 2).

Зрештою в ході проведеного дослідження науково обґрунтована методика комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації та формування високої ПрПд студентів, що здобувають стоматологічний фах у ЗВО, яка передбачає: визначення ступеня вираження провідних професійно-значущих ПфФ і ОсО для основних спеціальностей стоматологічного профілю (1 етап); оцінку отриманих результатів у балах згідно з даними спеціально створених шкал рівня вираження ПфФ і ОсО студентів, необхідних для успішного засвоєння основних професій стоматологічного фаху (2 етап); визначення величин показників психофізіологічної детермінанти ПрПд студентів, що визначає рівень психофізіологічної готовності організму студентів до успішного засвоєння як теоретичних, так і практичних навчально-значущих знань і умінь, та особистісної детермінанти ПрПд студентів, що визначає ступінь вираження особистісних передумов до адекватного формування психічної компоненти робочого динамічного стереотипу ефективного здійснення повсякденної професійної діяльності у стоматологічній галузі (3 етап); оцінку та змістовне трактування значень показників психофізіологічної і особистісної детермінанти ПрПд студентів на підставі застосування критеріїв їх кількісної і якісної оцінки, що встановлені (4 етап); визначення індивідуалізованих, відповідно до змісту і спрямування, стратегій застосування профілактичних заходів, передусім засобів психофізіологіч-

Рис. 2. Структурно-орієнтовані особливості створення та наукового обґрунтування таких компонентів професіограм, як психофізіограми і психограми

ного впливу та психогігієнічної корекції зрушень, відхилень та змін, які мають місце (5 етап).

Визначення та урахування даних гігієнічної оцінки умов перебування та організації добової діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та показників здоров'я, властивих для студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в сучасних ЗВО. У ході гігієнічної оцінки основних режимних елементів повсякденної діяльності дівчат і юнаків, які здобувають стоматологічний фах, виявлені цілком несприятливі за своїми основними проявами явища, що визначали недостатню тривалість нічного сну (його тривалість у межах до 5 год була властива для 32,4 % студенток і 29,7 % студентів 1 курсу, 22,2 % студентів 5 курсу, у межах від 5 до 6 год – для 28,5 % студенток і 33,3 % студентів 1 курсу, 26,0 % студенток 3 курсу), надзвичайно тривале здійснення навчальної діяльності й у стінах ЗВО (тривалість навчальної діяльності в межах понад 9 год була притаманна для 32,4 % студенток і 29,6 % студентів 1 курсу, у межах від 8 до 9 год – для 50,0 % студенток і 29,6 % студентів 1 курсу, 51,9 % студенток і 37,0 % студентів 3 курсу, 29,6 % студентів 5 курсу), і під час виконання передбачених навчальною програмою домашніх завдань (тривалість навчальної діяльності в домашніх умовах або в умовах гуртожитків у межах понад 4 год була властива для 64,3 % студенток і 48,1 % студентів 1 курсу, 37,0 % студентів 3 курсу, від 3 до 4 год – для 32,1 % студенток і 40,7 % студентів 1 курсу, 40,8 % студенток і

44,4 % студентів 3 курсу), недостатньо тривале перебування на свіжому повітрі, особливо у навчальні дні (переважно в межах до 1 год і від 1 до 2 год), виражені порушення з боку організації харчування і, передусім, високе поширення випадків дворазового харчування, відсутність належної уваги до виконання таких гігієнічних процедур, як ранкова гімнастика і вправи загартовування, низький рівень рухової активності, який лише серед 11,5–33,3 % дівчат і серед 14,8–15,4 % юнаків відповідав вимогам науково обґрунтованих гігієнічних нормативів, переважно пасивний відпочинок студентів між навчальними заняттями (близько 2/3 студенток і студентів під час перерв готувались до наступних пар або відпочивали пасивно і лише для 1/5–1/6 досліджуваних осіб властивими були активні його форми).

Як найпоширеніші рівні нервово-емоційного напруження, властивого для студентства, потрібно було визначити його високий і середній ступінь вираження. Під час оцінки даних, які відзначали характер навчання на стоматологічному факультеті, слід було відзначити, що найбільша частка досліджуваних осіб визнавали його як напружений і помірно напружений, причому як найнапруженіший студентки і студенти відзначали вихідний етап навчання у ЗВО, як найменш напружений – його заключний етап. Встановлені закономірності перебігу психофізіологічної адаптації як складової процесу формування ПрПд дівчат і юнаків, що визначені, підтверджували й особливості показників, котрі відзначали якість життя студентської молоді.

Згідно з даними гігієнічної оцінки здоров'я в структурі захворювань з тимчасовою втратою працездатності, властивими для сучасної студентської молоді, переважали показники хвороб органів дихання, у першу чергу, за рахунок гострих респіраторних вірусних інфекцій (від 75,0 до 86,8 %), органів травлення (від 3,5 до 7,2 %) і системи кровообігу (від 2,5 до 3,4 %). У той самий час у структурі хронічної патології провідні місця займали хвороби нервової системи і органів чуття (25,4–34,5 %), органів травлення (27,7–30,5 %), системи кровообігу (10,6–12,4 %), органів дихання (6,5–8,2 %) і сечостатевої системи (6,2–7,7 %). Дані суб'єктивно-значущої оцінки здоров'я підтверджували виявлені тенденції.

Встановлення особливостей процесів розвитку і формування професійно-значущих ПфФ організму та ОсО студентів-стоматологів на

різних етапах здобуття вищої освіти. У ході проведених досліджень виявлено, що впродовж часу навчання з боку показників функціонального стану ВНД незалежно від статевих розбіжностей реєструвались дві чітко окреслені тенденції. Якщо показники, які відображували особливості формування значень сенсомоторних реакцій, спочатку дещо погіршувались (найбільші значення величин ЛП ПЗМР і ЛП ДЗМР були властиві для студентів-третьоккурсників), згодом покращувались і досягали найдосконалішого рівня розвитку серед студентів-випускників ($p < 0,01$), то показники, які відображували особливості процесів формування критеріальних характеристик основних нервових процесів і, зокрема РНПр і ВНПр, відзначались поступовим покращанням їхніх величин протягом часу перебування у ЗВО. Найадекватніші з позицій формування високої функціональної готовності до виконання професійно-значущих дій показники ефективності праці, і, отже, стійкості та переключення уваги, спостерігались у студенток 1 курсу ($p < 0,01$) і студентів 5 курсу, найменш адекватні – у студенток 3 курсу і студентів 1 курсу. Водночас найкращі, виходячи з адаптаційно-значущих позицій, значення КЧСМ реєструвались серед студенток і студентів випускного курсу, найгірші – серед студенток 1 курсу ($p < 0,050–0,001$) і студентів 3 курсу ($p < 0,05–0,01$). Зрештою, найоптимальніші з адаптаційних позицій дані функціонального стану ССА були властиві для дівчат і юнаків, які навчались на 5 курсі ($p < 0,050–0,001$), найменш оптимальні – для дівчат, які навчались на 1 курсі, і юнаків, які навчались на 3 курсі.

Отже, найнапруженішими та суперечливими періодами щодо формування провідних професійно-значущих ПфФ для стоматологічних спеціальностей слід вважати вихідний (1 курс) і, насамперед, проміжний (3 курс) етапи перебування дівчат і юнаків у ЗВО, найбільш стабільним – завершальний його етап (5 курс). Зокрема, найгірші, виходячи з адаптаційних позицій, результати у студенток-першокурсниць спостерігались під час визначення ступеня розвитку показників, які відображували функціональні можливості основних нервових процесів, ЗСС та ССА, для студенток-третьоккурсниць – у ході визначення ступеня розвитку показників, які характеризували зорово-швидкісні особливості ВНД і функції уваги. Натомість найгірші, з адаптаційної точки зору, дані у студентів-першокурсників спостерігались під час визначення ступеня розвитку

показників, які відображували функціональні можливості основних нервових процесів і функції уваги, для студенток-третьокурсниць – у ході визначення ступеня розвитку показників, які характеризували зорово-швидкісні особливості ВНД, функціональний стан ЗСС та ССА. Отже, саме цей етап (1-2-3 курси навчання) є наоптимальнішим з позицій впровадження комплексу заходів корекційно-профілактичного змісту.

Під час визначення особливостей процесів формування провідних професійно-значущих ОсО студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти відзначалась наявність різноспрямованих тенденцій з боку показників властивостей темпераменту за шкалами екстраверсії-інтроверсії та нейротизму. Так, серед дівчат спочатку реєструвались явища щодо поступового зменшення рівня емоційної нестабільності, а згодом спостерігалось її виражене зростання до більш високих величин, ніж на вихідному етапі навчання у ЗВО, серед юнаків – спочатку, навпаки, реєструвалось поступове збільшення ступеня вираження нейротизму, а згодом спостерігалось його виражене зменшення до більш низьких величин, ніж на вихідному етапі навчання, причому на заключному етапі перебування у ЗВО статевобумовлені відмінності значень досліджуваних показників набували статистично-значущого змісту ($p < 0,05$). У ході визначення особливостей тривожнісних проявів студентів також виявлені різноспрямовані тенденції у природних умовах перебування у ЗВО з боку їхніх критеріальних показників. Зокрема, серед дівчат рівень СТ упродовж часу навчання у ЗВО поступово знижувався, натомість, серед юнаків – спочатку зменшувався до найнижчого в ході досліджень рівня у студентів-третьокурсників, згодом суттєво зростаючи ($p(t) < 0,001$) до одного з найбільших рівнів ступеня вираження тривожнісних проявів, властивих для СТ, на заключному етапі перебування у ЗВО. Разом з тим показники ОТ відзначались поступовим зростанням її значень протягом часу навчання у ЗВО як серед дівчат, так і серед юнаків, причому на кожному з досліджуваних етапів (крім студенток і студентів випускного курсу у разі визначення СТ) більш високий рівень вираження показників тривожності як ситуативного, так і особистісного генезу, був властивий для дівчат.

Під час визначення особливостей змін провідних акцентуйованих рис характеру і в дівчат, і в юнаків реєструвався ряд тенденцій, які слід було вважати

прогностично-несприятливими. Саме таким змістом відзначались, у першу чергу, тенденції з боку АХ застрягаючого, емотивного, тривожного та збудливого типів, у другу чергу, тенденції з боку АХ гіпертичного, педантичного, циклотимного, демонстративного та дистимного типів – серед студенток, та, у першу чергу, тенденції з боку АХ тривожного типу ($p(t) < 0,05$), у другу чергу, з боку АХ збудливого та дистимного типів ($p(t) < 0,05$) – серед студентів, що призводило до виникнення явищ викривлення процесів соціального та професійного становлення студентської молоді й визначало як необхідну та доцільну потребу в розробленні та запровадженні програм психогігієнічної корекції.

Результати, отримані в ході визначення особливостей РСК особистості студентів, передусім, його показників у галузі навчальних (професійно обумовлених) відносин ($p < 0,05–0,01$), невдач ($p < 0,05–0,01$) і загальної інтернальності, засвідчували суттєву перевагу в динаміці досліджень серед студентської молоді питомої ваги осіб з вираженими екстернальними проявами в особистісній сфері. Найвищі відповідно до ступеня вираження показники щодо поширення провідних явищ астеничного стану спостерігались у дівчат-третьокурсниць та юнаків-п'ятикурсників, разом з тим, найнижчі – у дівчат-п'ятикурсниць та юнаків-першокурсників. Майже аналогічні за своїм змістом тенденції були властиві для показників депресивного стану, які аналізувались: найвищі з них у студенток реєструвались впродовж навчання на молодших курсах, у студентів – протягом навчання на старших курсах.

Найсуттєвіші за рівнем вираження показники сумарних значень емпатичних здібностей спостерігались у студенток і студентів 1 курсу, найнижчі – у студенток 3 курсу і студентів 5 курсів, тобто впродовж часу перебування у ЗВО їхні величини серед дівчат поступово, проте, у статистично значущій мірі, зменшувались, серед юнаків спочатку також достовірно зменшувались, згодом дещо зростали, не досягаючи, однак, значень, властивих для вихідного рівня. Аналогічні і в переважній більшості випадків дані були властиві і для окремих компонентів емпатичних здібностей студентської молоді. Одержані результати засвідчували наявність двох протилежних за своїм змістом у статевобумовленому контексті тенденцій і з боку показників ЕВ. Серед дівчат найбільший сумарний показник ЕВ був властивий для дівчат-першокурсниць

($p < 0,05$), далі слідували показники, притаманні для дівчат-п'ятикурсниць і дівчат-третьокурсниць, серед юнаків найбільший сумарний показник ЕВ був характерний для юнаків-п'ятикурсників ($p < 0,05$), далі слідували показники, притаманні для юнаків-третьокурсників і юнаків-першокурсників.

Під час визначення особливостей МПЗ студентів стоматологічного факультету впродовж періоду навчання у ЗВО встановлено, що в дівчат найсуттєвішими відповідно до ступеня вираження слід було вважати такі МПЗ, як проєкція, раціоналізація, витіснення та регресія, у юнаків — найсуттєвішими відповідно до ступеня вираження слід було вважати такі МПЗ, як раціоналізація, заперечення, проєкція й витіснення. Ураховуючи той факт, що найконструктивнішими МПЗ, такими, що суттєво знижують ступінь ризику виникнення конфліктних ситуацій, є такі типи, як компенсація, раціоналізація та гіперкомпенсація, і, водночас, найдеструктивнішими — проєкція й витіснення, слід визнати, що ситуація, яка мала місце, визначала достатньо високий рівень напруження внутрішніх МПЗ дівчат і юнаків, які здобувають стоматологічний фах.

Урахування провідних тенденцій змін з боку показників критеріальних професійно-значущих ПфФ організму та характеристик ОсО студентів, які здобувають стоматологічний фах у преформованих, внаслідок застосування заходів профілактичного змісту, умовах. Розглядаючи особливості процесів розвитку швидкісних показників функціональних можливостей ВНД, як в традиційних умовах перебування, так і в умовах використання комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, психогігієнічну корекцію перебігу процесів професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ЗВО, і, передусім, характеристик ЛП ПЗМР, слід було відзначити, що серед дівчат, які відносились до ГК, їх значення зростали з ($146,53 \pm 2,40$) до ($149,22 \pm 2,20$) мс ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, зменшувались з ($147,01 \pm 4,18$) до ($146,96 \pm 2,90$) мс ($p > 0,05$), разом з тим, серед дівчат, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з ($145,29 \pm 2,80$) до ($134,06 \pm 2,00$) мс ($p < 0,01$), серед юнаків, які належали до ГВ, також суттєво зменшувались з ($147,01 \pm 4,18$) до ($146,96 \pm 2,90$) мс ($p < 0,01$). Під час аналізу даних щодо характеристик ЛП ДЗМР необхідно було звернути увагу на

той факт, що їх значення й у дівчат ГК, і в юнаків ГК у незначній мірі зменшувались з ($170,19 \pm 3,69$) до ($169,35 \pm 3,68$) мс ($p > 0,05$) у першому випадку та з ($178,24 \pm 4,91$) до ($173,91 \pm 3,69$) мс ($p > 0,05$) у другому, натомість, у представників ГВ реєструвались статистично-значущі зміни в динаміці періоду спостережень, що відзначались зменшенням їх величин з ($173,75 \pm 3,65$) до ($157,84 \pm 3,01$) мс ($p < 0,001$) у дівчат та з ($176,44 \pm 4,28$) до ($154,35 \pm 3,92$) мс ($p < 0,001$) у юнаків.

Зміни іншого змісту були властиві для показників, які характеризували дані щодо РНПр, зокрема, статистично-значущих змін, як у динамічному відношенні, так і в статевому-обумовленому плані ($p > 0,05$) не реєструвалось. В цілому число зривів реакцій диференціювання серед дівчат, які відносились до ГК, зменшувалось з ($1,10 \pm 0,16$) до ($1,00 \pm 0,18$) ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, — з ($1,33 \pm 0,19$) до ($1,20 \pm 0,21$) ($p > 0,05$), серед дівчат, які належали до ГВ, — з ($1,06 \pm 0,17$) до ($0,86 \pm 0,16$) ($p < 0,01$), серед юнаків, які належали до ГВ, — з ($1,16 \pm 0,19$) до ($0,76 \pm 0,15$) ($p > 0,05$). Зрушення з боку показників ВНПр відзначали той факт, що значення помилки під час визначення реакції на об'єкт, що рухається, і у дівчат ГК, і у юнаків ГК у незначній мірі збільшувались — з ($20,30 \pm 1,18$) до ($20,73 \pm 1,25$) мс ($p > 0,05$) у першому випадку та з ($22,50 \pm 1,25$) до ($22,40 \pm 1,59$) мс ($p > 0,05$) у другому, разом з тим, у представників ГВ реєструвались статистично-значущі зміни в динаміці проведення досліджень, які відзначались зменшенням їхніх величин з ($20,53 \pm 1,43$) до ($11,86 \pm 0,72$) мс ($p < 0,001$) серед дівчат та з ($23,96 \pm 1,77$) до ($17,03 \pm 1,33$) мс ($p < 0,01$) — серед юнаків.

Запроваджений підхід справляв виражений позитивний вплив і на характеристики стійкості та переключення уваги. Так, серед дівчат, які відносились до ГК, їхні значення зростали з ($32,89 \pm 0,78$) до ($33,80 \pm 0,69$) с ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, зменшувались з ($37,28 \pm 1,32$) до ($35,48 \pm 1,02$) с ($p > 0,05$), разом з тим, серед дівчат, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з ($32,74 \pm 0,78$) до ($29,88 \pm 0,56$) с ($p < 0,01$), серед юнаків, які належали до ГВ, також суттєво зменшувались з ($39,07 \pm 1,22$) до ($31,13 \pm 0,37$) с ($p < 0,001$). Під час здійснення гігієнічної оцінки провідних показників функціонального стану ЗСС на підставі визначення характеристик КЧСМ слід було відзначити, що серед дівчат, які відносились до ГК,

їхні узагальнені значення зменшувались з $(36,28 \pm 0,41)$ до $(36,05 \pm 0,43)$ Гц ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, – з $(39,39 \pm 0,64)$ до $(39,12 \pm 0,73)$ Гц ($p > 0,05$), водночас, серед дівчат, які належали до ГВ, суттєво зростали з $(36,98 \pm 0,39)$ до $(41,60 \pm 0,50)$ Гц ($p < 0,01$), серед юнаків, які належали до ГВ, – з $(39,21 \pm 0,63)$ до $(41,70 \pm 0,52)$ Гц ($p < 0,01$). Аналізуючи дані гігієнічної оцінки функціональних характеристик ССА і, передусім, такого показника КР, як кількість дотиків під час проведення тремографії, необхідно було відзначити, що серед дівчат, які відносились до ГК, їх значення зменшувались з $8,28 \pm 0,80$ до $8,14 \pm 0,58$ ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, – з $(9,12 \pm 0,55)$ до $(8,37 \pm 0,56)$ ($p > 0,05$), у той самий час, серед дівчат, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з $(8,18 \pm 0,63)$ до $(6,31 \pm 0,49)$ ($p < 0,05$), серед юнаків, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з $(9,07 \pm 0,55)$ до $(6,40 \pm 0,42)$ ($p < 0,05$).

Під час проведення психогігієнічної оцінки показників щодо маніфестації провідних тривожнісних проявів, а саме СТ і ОТ, слід було відзначити, що серед дівчат, які відносились до ГК, узагальнені значення СТ суттєво зростали з $(34,66 \pm 1,46)$ до $(42,50 \pm 1,35)$ бала ($p < 0,01$), серед юнаків, які відносились до ГК, збільшувались у ще більшій мірі – з $(33,33 \pm 2,03)$ до $(42,23 \pm 1,36)$ бала ($p < 0,001$), водночас, серед дівчат, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з $(42,03 \pm 0,95)$ до $(39,20 \pm 1,07)$ бала ($p < 0,05$), серед юнаків, які належали до ГВ, також (хоч і не в такій вираженій мірі) зменшувались з $(39,53 \pm 1,51)$ до $(36,46 \pm 1,29)$ бала ($p < 0,05$). Достатньо подібними слід було вважати зміни, що відбувались з боку показників ОТ. У дівчат, які відносились до ГК, величини ОТ впродовж часу спостережень зростали з $(44,13 \pm 1,60)$ до $(46,33 \pm 0,95)$ бала ($p > 0,05$), у юнаків, які відносились до ГК, – з $(42,36 \pm 1,59)$ до $(47,36 \pm 1,24)$ балів ($p < 0,05$), разом з тим, у дівчат, які належали до ГВ, зменшувались з $42,00 \pm 1,53$ до $39,66 \pm 1,43$ бала ($p > 0,05$), у юнаків, які належали до ГВ, також зменшувались з $(36,56 \pm 1,26)$ до $(34,20 \pm 1,68)$ бала ($p > 0,05$).

Під час комплексної оцінки показників, які відображують провідні характеристики астенічного та депресивного станів, слід було відзначити той факт, що значення показників, що відображували особливості рівня вираження астенічних проявів, серед дівчат, які відносились до ГК, зростали з $(47,23 \pm 1,98)$

до $(49,13 \pm 1,35)$ бала ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, збільшувались з $(49,97 \pm 2,44)$ до $(55,43 \pm 2,60)$ бала ($p > 0,05$), у той самий час серед дівчат, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з $(47,63 \pm 1,78)$ до $(40,76 \pm 1,37)$ бала ($p < 0,01$), серед юнаків, які належали до ГВ, також зменшувались з $(46,33 \pm 1,75)$ до $(42,86 \pm 1,64)$ бала ($p < 0,05$). Значення показників відносно рівня вираження депресивних проявів серед дівчат, які відносились до ГК, зростали з $(40,43 \pm 1,13)$ до $(41,96 \pm 1,21)$ бала ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, збільшувались з $(40,53 \pm 1,29)$ до $(43,30 \pm 1,29)$ бала ($p > 0,05$), разом з тим, серед дівчат, які належали до ГВ, зменшувались з $(38,30 \pm 0,96)$ до $(35,13 \pm 1,20)$ бала ($p < 0,05$), серед юнаків, які належали до ГВ, суттєво зменшувались з $(41,10 \pm 1,09)$ до $(36,96 \pm 1,79)$ бала ($p < 0,05$).

Під час здійснення психогігієнічної оцінки показників загальної інтернальності РСК студентів у ході виконання основних видів навчальної та позанавчальної діяльності студентів, що визначає ступінь їхнього особистісного контролю над будь-якими значущими для їхнього буття ситуаціями, виявлено, що серед дівчат, які відносились до ГК, їхні значення зменшувались з $(4,16 \pm 0,30)$ до $(3,16 \pm 0,36)$ стенів ($p > 0,05$), серед юнаків, які відносились до ГК, у незначній мірі збільшувались з $(3,86 \pm 0,33)$ до $(3,90 \pm 0,31)$ стенів ($p > 0,05$), разом з тим, серед дівчат, які належали до ГВ, зростали з $(3,43 \pm 0,38)$ до $(4,16 \pm 0,36)$ стенів ($p > 0,05$), серед юнаків, які належали до ГВ, також (хоч і не в такій вираженій мірі) збільшувались з $(2,86 \pm 0,39)$ до $(3,13 \pm 0,34)$ стенів ($p > 0,05$).

Під час здійснення оцінки особливостей зрушень у динаміці часу перебування у ЗВО з боку показників РСК у галузі досягнень слід було звернути увагу на те, що в дівчат, які відносились до ГК, їхні величини впродовж часу спостережень зменшувались з $(4,40 \pm 0,31)$ до $(3,93 \pm 0,35)$ стенів ($p > 0,05$), у юнаків, які відносились до ГК, зростали з $(5,13 \pm 0,33)$ до $(5,26 \pm 0,28)$ стенів ($p > 0,05$), водночас у дівчат, які належали до ГВ, збільшувались з $(3,70 \pm 0,39)$ до $(4,43 \pm 0,35)$ стенів ($p > 0,05$), у юнаків, які належали до ГВ, суттєво зростали з $(3,46 \pm 0,41)$ до $(5,56 \pm 0,38)$ стенів ($p < 0,05$).

Під час визначення показників, які характеризували рівень РСК у галузі навчальних (професійно обумовлених) відносин, необхідно було відзначити, що серед дівчат ГК їхні значення зростали з $(4,56 \pm$

0,27) до $(5,20 \pm 0,44)$ стенів ($p > 0,05$), серед юнаків ГК коливались у досить незначних межах від $(3,66 \pm 0,30)$ до $3,50 \pm 0,29$ стенів ($p > 0,05$), разом з тим серед дівчат ГВ зростали з $(5,10 \pm 0,38)$ до $(5,70 \pm 0,44)$ стенів ($p > 0,05$), серед юнаків ГВ збільшувались з $(5,43 \pm 0,32)$ до $(5,73 \pm 0,31)$ стенів ($p > 0,05$).

Розглядаючи особливості ступеня вираження показників, властивих для РСК у галузі міжособистісних відносин, які визначають здатність студентської молоді до ефективного контролювання формальних та неформальних відносин зі своїми ровесниками і оточуючими, потрібно було зазначити, що у дівчат, які відносились до ГК, їхні величини впродовж часу спостережень дещо збільшувались з $(5,40 \pm 0,20)$ до $(5,55 \pm 0,43)$ стенів ($p > 0,05$), у юнаків, які відносились до ГК, у незначній мірі зростали з $(5,70 \pm 0,28)$ до $(5,60 \pm 0,32)$ стенів ($p > 0,05$), водночас у дівчат, які належали до ГВ, збільшувались з $(4,63 \pm 0,42)$ до $(5,53 \pm 0,43)$ стенів ($p > 0,05$), у юнаків, які належали до ГВ, зростали з $(4,96 \pm 0,40)$ до $(5,56 \pm 0,32)$ стенів ($p < 0,05$).

Нарешті, у ході визначення показників РСК у галузі відношення до здоров'я та хвороби, слід було відзначити, що в дівчат, які відносились до ГК, їхні величини впродовж часу спостережень зменшувались з $(5,66 \pm 0,28)$ до $(4,70 \pm 0,38)$ стенів ($p > 0,05$), у юнаків, які відносились до ГК, зростали з $(4,93 \pm 0,39)$ до $(5,36 \pm 0,31)$ стенів ($p > 0,05$), разом з тим, у дівчат, які належали до ГВ, збільшувались з $(5,56 \pm 0,41)$ до $(5,70 \pm 0,38)$ стенів ($p > 0,05$), у юнаків, які належали до ГВ, зростали з $(5,53 \pm 0,30)$ до $(5,96 \pm 0,31)$ стенів ($p > 0,05$).

Отже, одержані дані засвідчували цілком переконливий позитивний вплив запропонованого комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання на провідні показники РСК, причому найвираженіші позитивні наслідки його дії і відповідно найвисокіші значення були властиві для характеристик РСК у галузі сімейних і навчальних (професійно обумовлених) відносин та в галузі відношення до здоров'я та хвороби — серед дівчат, а також у галузі досягнень і навчальних (професійно обумовлених) відносин та в галузі відношення до здоров'я та хвороби — серед юнаків. Аналогічний позитивний зміст був властивий і для низки інших показників ОсО, що досліджувались, і передусім, таких структурних властивостей темпераменту, як ергістичність, пластичність, темп та емоційність, таких характеристик агресивності особистості, як

вербальна й непрямая агресія, роздратованість і негативізм.

Ураховуючи наведені дані, на заключному етапі проведення гігієнічної оцінки запропонованого комплексу вираховували значення величин узагальненого індексу психофізіологічної адаптації на підставі оцінки зрушень у динаміці спостережень, властивих для характеристик ПфФ, та використовували таблиці спряженості 2×2 , у цьому разі для оцінки зрушень, властивих для показників ПфФ і ОсО. Одержані результати свідчили про суттєві позитивні наслідки використання розробленого комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ЗВО.

Зрештою, ураховуючи наведене, як методичні основи гігієнічної діагностики і прогностичної оцінки ПрПд студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності, необхідно відзначити: урахування гігієнічних основ професіографічної оцінки ПфФ і ОсО та даних психофізіограм і психограм професійної діяльності за стоматологічним фахом, що визначають ступінь професійної перспективності майбутніх фахівців; використання методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації і формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах у ЗВО; впровадження комплексу заходів щодо оптимізації професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ЗВО (рис. 3).

Висновки

Науково обґрунтовано, що до числа провідних теоретичних основ гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах, слід віднести: визначення особливостей організації трудового процесу та даних гігієнічної оцінки умов праці лікарів-стоматологів у ході використання новітніх технологій діагностики, лікування та профілактики; урахування результатів психофізіографічної і психографічної професіографічної оцінки трудового процесу за основними стоматологічними спеціальностями, що зумовлюють високий рівень професійної компетентності майбутніх фахівців; визначення та урахування даних гігієнічної оцінки умов перебування й організації добової

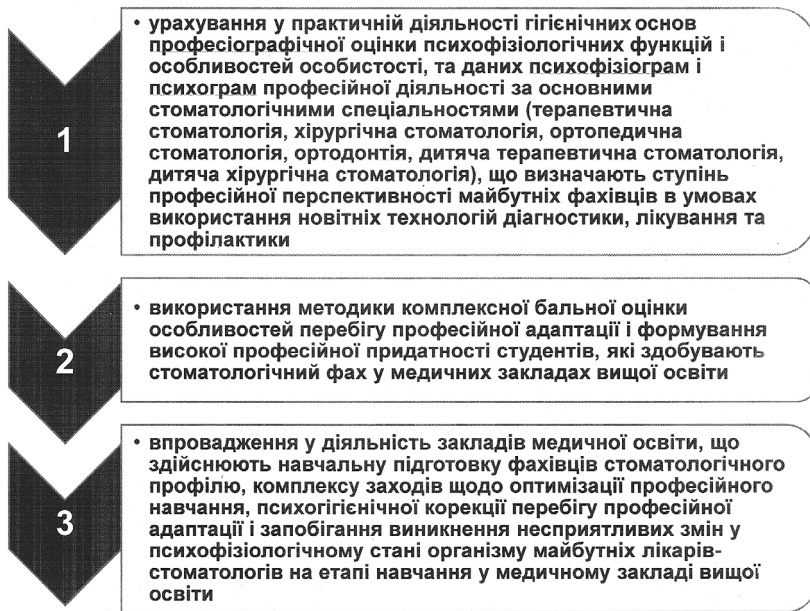

Рис. 3. Методичні основи гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, на етапі навчання у закладі вищої освіти

діяльності, рівня професійно-значущої навчальної адаптації та здоров'я, властивих для студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності в сучасних ЗВО; встановлення особливостей процесів розвитку й формування професійно-значущих ПфФ організму та ОсО студентів-стоматологів на різних етапах здобуття вищої освіти; урахування провідних тенденцій змін з боку показників критеріальних ПфФ організму та характеристик ОсО студентів, які здобувають стоматологічний фах у преформованих, внаслідок застосування заходів профілактичного змісту, умовах.

Як методичні основи гігієнічної діагностики та прогностичної оцінки ПрПд студентів, які засвоюють основні стоматологічні спеціальності, необхідно відзначити: урахування у практичній діяль-

ності гігієнічних основ професіографічної оцінки ПфФ і ОсО психофізіологічних функцій і особливостей особистості та даних психофізіограм і психограм професійної діяльності за стоматологічним фахом, що визначають ступінь професійної перспективності майбутніх фахівців; використання методики комплексної бальної оцінки особливостей перебігу професійної адаптації й формування високої ПрПд студентів, які здобувають стоматологічний фах; впровадження комплексу заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, психогігієнічної корекції перебігу професійної адаптації та запобігання виникнення несприятливих змін у психофізіологічному стані організму майбутніх лікарів-стоматологів на етапі навчання у ЗВО.

Література

1. Баранов А. А., Кучма В. Р., Сухарева Л. М. Медицинские и социальные аспекты адаптации современных подростков к условиям воспитания, обучения и трудовой деятельности. Москва: ГОЭТАР-Медиа, 2008. 352 с.

2. Ена А. И., Кальниш В. В. Профессиональный психофизиологический подход специалистов как важнейшая проблема гигиены труда. Гигиеническая наука и практика на рубеже столетий. Материалы XIV съезда гигиенистов Украины. Днепропетровск: Арт-Прес, 2004. Т. 2. С. 54–55.

3. Зорина И. Г. Состояние здоровья учащихся на современном этапе при разных формах обучения. Современный подросток. Москва, 2001. С. 140–141.

4. Кальниш В. В., Ена А. И. Современные направления совершенствования профессионального психофизиологического отбора (обзор литературы). Журнал АМН України. 2004. Т. 10, № 2. С. 368–384.

5. Кальниш В. В., Швець А. В. Психофізіологічні особливості якості виконання завдань при збільшенні їх складності. Фізіологічний журнал. 2007. Т. 53, № 5. С. 99–108.

6. Кальниш В. В. Психофизиологические аспекты изучения надежности операторской деятельности. Український журнал з проблем медицини праці. 2008. № 3 (15). С. 81–88.

7. Кундиев Ю. И. Медицина труда – пятидесятилетний опыт. Киев: Авиценна, 2002. 672 с.

8. Кучма В. Р., Сухарева Л. М., Рапопорт И. К. Организация медицинской профилактики в общеобразовательных учреждениях. Москва, 2006. 70 с.

9. Кучма В. Р., Чубаровский В. В. Проблема психогигиены и психопрофилактики у детей и подростков на современном этапе. Актуальные вопросы психогигиены и охраны психического здоровья детей и подростков. Москва, 2007. С. 11–27.

10. Кучма В. Р., Сухарева Л. М., Рапопорт И. К. Медицинская профилактика в общеобразовательных школах: методические рекомендации для врачей и среднего медицинского персонала. Москва, 2006. 70 с.

11. Мороз В. М., Гунас И. В., Сергета И. В. Дерматоглифические и психофизиологические особенности практически здоровых подростков Подольского региона Украины. Бюллетень сибирской медицины. 2008. № 4. С. 37–45.

12. Научно-методические основы изучения адаптации детей и подростков к условиям жизнедеятельности; под ред. В. Р. Кучмы, Л. М. Сухаревой. Москва: Изд-во Научного центра здоровья детей РАМН, 2006. 238 с.

13. Полька Н. С., Сергета И. В. Актуальні проблеми психогієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних досліджень). Журнал НАМН України. 2012. Т. 18, № 2. С. 223–236.

14. Полька Н. С., Бердник О. В. Сучасні підходи до оцінки стану здоров'я в гієні дитинства (огляд

літератури та власних досліджень). Журнал НАМН України. 2013. Т. 19, № 2. С. 226–235.

15. Сергета І. В., Григорчук Л. І., Молчанова О. П. Шляхи оптимізації професійної адаптації студентів до умов навчання у медичному вищому навчальному закладі та їх прогностична значущість. Довкілля та здоров'я. 2002. № 4 (23). С. 57–61.

16. Сердюк А. М., Полька Н. С., Сергета І. В. Психогієна дітей і підлітків, страдаючих хронічними соматичними захворюваннями. Вінниця: Нова книга, 2012. 336 с.

17. Спицын А. П. Особенности адаптации студентов младших курсов медицинского вуза к учебной деятельности. Гигиена и санитария. 2002. № 1. С. 47–49.

18. Спринь О. Б., Сягровець І. П., Кошелева В. Д. Успішність навчання студентів з різними властивостями основних нервових процесів. Фізіологічний журнал. 2002. Т. 48, № 2. С. 127.

19. Winwood P. C., Winefield P. C., Lushington K. The role of occupational stress in the maladaptive use of alcohol by dentists: A study of South Australian general dental practitioners. Australian Dental Journal. 2003. V. 48, № 2. P. 102–109. <https://doi.org/10.1111/j.1834-7819.2003.tb00017.x>.

20. Yu S. M., Bellamy H. A., Schwalberg R. H. Factors associated with use of preventive dental and health services among U. S. adolescents. J. Adolesc. Health. 2001. V. 29 (6). P. 395–405. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(01\)00252-X](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(01)00252-X).

Сергета І. В., Панчук О. Ю.

ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА И ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРИГОДНОСТИ СТУДЕНТОВ, ОСВАИВАЮЩИХ СТОМАТОЛОГИЧЕСКИЕ СПЕЦИАЛЬНОСТИ, НА ЭТАПЕ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ: НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ И ПРОФИОРИЕНТАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ

Винницький національний медичний університет імені Н. І. Пирогова

Введение. Профессиональная подготовка квалифицированных специалистов предусматривает формирование не только определенной системы знаний, умений и навыков, но и развитие специфических черт личности, в полной мере соответствующих требованиям будущей профессиональной деятельности, основы которой изучаются в учреждениях высшего образования.

Цель исследования – обоснование научных основ осуществления комплексной гигиенической диагностики и прогностической оценки профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности, на этапе обучения в высшем учебном заведении.

Материалы и методы исследования. Исследования проводились на базе Винницкого национального медицинского университета имени Н. И. Пирогова, где под наблюдением находились 312 студентов (156 девушек и 156 юношей) стоматологического факультета. Исследуемые студенты были разделены на 2 группы сравнения: группу вмешательства и группу контроля. Ведущей чертой режима организации повседневной деятельности студентов, относящихся к группе вмешательства, было использование разработанного комплекса мероприятий, направленных на оптимизацию профессионального обучения, психогигиеническую коррекцию течения профессиональной адаптации и предотвращение возникновения неблагоприятных изменений в психофизиологическом состоянии организма будущих врачей-стоматологов на этапе обучения в учреждении высшего образования. Студенты, относящиеся к группе контроля, характеризовались традиционным подходом к организации учебной деятельности. В ходе исследований использовались гигиенические, медико-социологические, психофизиологические, психодиагностические, психолого-педагогические и эпидемиологические методы, а также методы экспертных оценок и статистического анализа.

Результаты. Научно обосновано, что к числу ведущих теоретических основ гигиенической диагностики и прогностической оценки профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности, следует отнести: определение особенностей организации трудового процесса и данных гигиенической оценки условий труда врачей-стоматологов в ходе использования новейших технологий диагностики, лечения и профилактики; учет результатов психофизиографической и психографической профессиографической оценки трудового процесса в соответствии с основными стоматологическими специальностями, обуславливающие высокий уровень профессиональной компетентности будущих специалистов; определение и учет данных гигиенической оценки условий пребывания и организации суточной деятельности, уровня профессионально-значимой учебной адаптации и состояния здоровья, свойственных для студентов, осваивающих основные стоматологические специальности в современных учреждениях высшего образования; установление особенностей процессов развития и формирования профессионально-значимых психофизиологических функций организма и личностных особенностей студентов-стоматологов на различных этапах получения высшего образования; учет ведущих тенденций изменений со стороны показателей критериальных психофизиологических функций организма и характеристик личностных особенностей студентов, осваивающих стоматологические специальности в преформированных, в результате использования мероприятий профилактического содержания, условиях. В качестве методических основ гигиенической диагностики и прогностической оценки профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности, необходимо отметить: учет гигиенических основ профессиографической оценки психофизиологических функций и личностных особенностей и данных психофизиограмм и психogramm профессиональной деятельности в соответствии с основными стоматологическими специальностями, определяющими степень профессиональной перспективности будущих специалистов; использование методики комплексной балльной оценки особенностей течения профессиональной адаптации и формирования высокой профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности; внедрение комплекса мероприятий, направленных на оптимизацию профессионального обучения, психогигиеническую коррекцию течения профессиональной адаптации и предотвращение возникновения неблагоприятных изменений в психофизиологическом состоянии организма будущих стоматологов на этапе обучения в учреждении высшего образования.

Выводы. В ходе проведенных исследований научно обоснованы теоретические и методические основы осуществления комплексной гигиенической диагностики и прогностической оценки профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические специальности, на этапе обучения в учреждении высшего образования и определено их существенное профориентационное значение.

Ключевые слова: студенты, стоматологические специальности, учреждение высшего образования, профессиональная пригодность, гигиеническая диагностика, прогностическая оценка, научные основы

Serheta I. V., Panchuk O. Y.

HYGIENIC DIAGNOSTICS AND PROGNOSTIC ASSESSMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF STUDENTS WHO RECEIVE DENTAL SPECIALTY AT THE HIGHER EDUCATION INSTITUTION: SCIENTIFIC BASES AND PROFESSIONAL ASPECTS

Pirogov National Medical University, Vinnytsya

Introduction. The professional training of qualified specialists is aimed at forming not only a certain system of knowledge, skills and abilities, but also involves the development of specific personality traits that fully meet the requirements of future occupational activity, the basis knowledge of which is studied at the institution of higher education.

Purpose of the study. Justification of the scientific basis for the implementation of comprehensive hygienic diagnostics and prognostic assessment of the professional competence of students who receive dental specialty at a higher education institution.

Materials and methods. The research was conducted on the basis of the Pirogov National Medical University in Vinnytsya, where 312 students (156 girls and 156 youths) of the dental faculty had been examined. The students were divided into 2 groups for comparison: an intervention group and a control group. The specificity of the procedure in organizing the daily activity of students of the intervention group was the use of a combination of measures for optimization of the professional training, psychohygienic correction of professional adaptation and prevention of occurrence of adverse changes in the psychophysiological state of the body of future dentists at the stage of studying at the institution of higher education. The students of the control group were characterized by a traditional approach to organizing educational process. In the course of the research there were used hygienic, medical and sociological, psychophysiological, psychodiagnostic, psychological and pedagogical, epidemiological methods and methods of expert assessments and statistical analysis.

Results. It is scientifically grounded that the following are leading theoretical foundations of the hygienic diagnostics and prognostic assessment of the professional competence of students who receive dental specialty in the higher education institution:

definition of the peculiarities in organization of the working process and the data of the hygienic assessment of working conditions of dentists in the use of the latest technologies of diagnosis, treatment and prevention, taking into account the results of psychophysiological and psychographic professional assessment of the working process by main dental specialties, which determine the high level of professional competence of future specialists; determining and taking into account the data of the hygienic assessment of conditions of the organization of professional activities, the level of professionally-significant educational adaptation and the state of their health, which are typical for students who master the basic dental specialties in modern institutions of higher education; determining the peculiarities of the processes of development and formation of professionally-significant psychophysiological body functions and personality of students-dentists at different stages of higher education with due account the leading tendencies in changes of indicators of the critical psychophysiological body functions and characteristics of the personality of students who receive dental specialty at the stage of education at a higher education institution in pre-formed conditions, resulting from the use of prophylactic measures. As concerns the methodological bases of hygienic diagnostics and prognostic assessment of the professional competence of students who receive the basic dental specialties it is necessary to take into account the hygienic bases of the professional assessment of psychophysiological functions and characteristics of the personality of students and the data of psychophysiological and psychograms of professional activity in the dental specialty, which determine the degree of professional perspectives of future specialists; the use of the methodology of a comprehensive assessment of peculiarities in the course of professional adaptation and formation of a high professional suitability of students; introduction of a set of measures aimed at optimization of the professional training, psychohygienic correction in the course of professional adaptation and prevention of unfavorable changes in the psychophysiological state of the body of future dentists at the stage of studying at the higher education institution.

Conclusions. In the course of the research, theoretical and methodological bases for comprehensive hygienic diagnostics and prognostic assessment of the professional competence of students who receive dental specialty at the higher education institution have been scientifically grounded and the essence of their vocational guidance is determined.

Key words: students, dental specialty, institution of higher education, professional competence, hygienic diagnostics, prognostic assessment, scientific bases

References

1. Baranov A. A., Kuchma V. R. and Sukhareva, L. M. (2008), *Meditsinskie i sotsialnyie aspekty adaptatsii sovremennykh podrostkov k usloviyam vospitaniya, obucheniya i trudovoi deyatel'nosti* [Medical and social aspects of adaptation of modern adolescents to conditions of training, education and work activity], GOETAR-Media, Moscow, Russia.
2. Ena A. I. and Kalnish V. V. (2004), «Professional psychophysiological approach of specialists as the most important problem of occupational health», in *Gigiyenicheskaya nauka i praktika na rubezhe stoletii* [Hygienic science and practice at the turn of the centuries], Materials of the XIV Congress of hygienists of Ukraine, Dnepropetrovsk, Ukraine, 54–55.
3. Zorina I. G. (2001), «State of health of students with different forms of training at the present stage», *Sovremennyi podrostok*, 140–141.
4. Kalnish V. V. and Ena A. I. (2004), «Modern directions in improvement of occupational psychophysiological selection (a literature review)», *Zhurnal AMN Ukrainy*, 10 (2), 368–384.
5. Kalnysh V. V. and Shvets A. V. (2007), «Psychophysiological characteristics of the quality in execution of tasks with increasing their complexity», *Fiziologichnyi zhurnal*, 53 (5), 99–108.
6. Kalnish V. V. (2008), «Psychophysiological aspects of studying the reliability of operator's activity», *Ukrainian Journal of Occupational Health*, 3 (15), 81–88.
7. Kundiev Yu. I. (2002), *Meditsina truda – pyatidesyatiletnyy opyt* [Occupational medicine – a fifty-year experience], Avicenna, Kiev, Ukraine.
8. Kuchma V. R., Sukhareva L. M., Rapoport I. K. [and others], (2006), *Organizatsiya meditsinskoj profilaktiki v obsheobrazovatelnykh uchrezhdeniyakh: metodicheskie rekomendatsii dlya vrachey i srednego meditsinskogo personala* [Organization of medical prophylaxis in general educational institutions], Moscow, Russia.
9. Kuchma V. R. and Chubarovsky V. V. (2007), «The problem of psychohygiene and psychoprophylaxis in children and adolescents at the present stage» [Aktualnyie voprosy psikhogigieny i ohrany psikhicheskogo zdorovya detey i podrostkov], Moscow, Russia, 11–27.
10. Kuchma V. R., Sukhareva L. M., Rapoport I. K. [and others] (2006), *Meditsinskaya profilaktika v obsheobrazovatelnykh shkolakh: metodicheskie rekomendatsii dlya vrachey i srednego meditsinskogo personala* [Medical prophylaxis in general schools: methodical recommendations for doctors and nurses], Moscow, Russia.
11. Moroz V. M., Gunas I. V. and Serheta I. V. (2008) «Dermatoglyphic and psychophysiological peculiarities in practically healthy adolescents of Podolsky region of Ukraine», *Byulleten sibirskoi meditsiny*, 4, 37–45.
12. Kuchma V. R. and Sukhareva L. M. (2006), *Nauchno-metodicheskie osnovy izucheniya adaptatsii detey i podrostkov k usloviyam zhiznedeyatel'nosti* [Scientific-methodical bases of studying adaptation of children and teenagers to conditions of life activity],

Publishing House of the Scientific Center for Children's Health, RAMS, Moscow, Russia.

13. Polka N. S. and Serheta I. V. (2012), «Actual problems of psychohygiene of children and adolescents: ways and perspectives of their solution (a review of literature and results of personal studies)», *Zhurnal NAMN Ukrainy*, 18 (2), 223–236.

14. Polka N. S. and Berdnik O. V. (2013), «Modern approaches to assessing the health of children from hygienic point of view (a review of literature and results of own research)», *Zhurnal NAMN Ukrayiny*, 19 (2), 226–235.

15. Serheta I. V., Grigorchuk L. I. and Molchanova O. P. (2002), «Ways of optimization of occupational adaptation of students to conditions of training at a higher medical institution and their predictive significance», *Dovkillia ta zdorovia*, 4 (23), 57–61.

16. Serdyuk A. M., Polka N. S. and Serheta, I. V. (2012), *Psihogigiena detei i podrostkov, stradayuschikh khronicheskimi somaticheskimi zabolivaniyami* [Psycho-

hygiene of children and adolescents suffering from chronic somatic diseases], Nova Kniga, Vinnitsya, Ukraine.

17. Spitsyn A. P. (2002), «Peculiarities of adaptation of students of junior courses of a Medical Institute to training activity», *Gigiena i sanitariya*, 1, 47–49.

18. Sprin O. B., Syagrovets I. P. and Kosheleva V. D. (2002), «Learning success of students with different properties of main nervous processes», *Fiziologichniy zhurnal*, 48 (2), 127.

19. Winwood P. C., Winefield A. H. and Lushington K. (2003), «The role of occupational stress in the maladaptive use of alcohol by dentists: A study of South Australian general practitioners», *Australian Dental Journal*, 48 (2), 102–109. <https://doi.org/10.1111/j.1834-7819.2003.tb00017.x>.

20. Yu S. M., Bellamy H. A. and Schwalberg J. (2001), «Factors associated with the use of preventive dental and health services among U. S. Adolescents», *J. Adolesc. Health*, 29 (6), 395–405. [https://doi.org/10.1016/S1054-139X\(01\)00252-X](https://doi.org/10.1016/S1054-139X(01)00252-X).

ORCID ID співавторів та їхній внесок у підготовку та написання статті:

Сергета І. В. (ORCID ID 0000-0002-4439-3833) – визначення мети та основних напрямів проведення дослідження, участь у процесі аналізу та узагальнення отриманих даних і обґрунтування висновків;

Панчук О. Ю. (ORCID ID 0000-0002-8996-9314) – аналіз наукової літератури, проведення наукових досліджень, збирання, систематизація та аналіз одержаних матеріалів, наукове обґрунтування основних положень наукової роботи, підготовка висновків.

Інформація щодо джерел фінансування дослідження: дослідження виконано за темами «Розробка сучасних методів оцінки та прогнозування здоров'я дітей, підлітків і молоді та наукове обґрунтування заходів психофізіологічної та психогігієнічної корекції функціонального стану, особливостей особистості, адаптаційних можливостей та професійної придатності учнів і студентів», № держреєстрації 0110U001749 та «Фізіолого-гігієнічна оцінка особливостей адаптації дітей, підлітків і молоді до умов навчання в сучасних закладах освіти та наукові основи університетської гігієни: профорієнтаційні аспекти, проблеми запровадження здоров'язберігаючих технологій та створення превентивного освітнього середовища», № держреєстрації 0116U000038.

Надійшла: 22 жовтня 2018 р.

Контактна особа: Сергета Ігор Володимирович, кафедра загальної гігієни та екології, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, буд. 56, вул. Пирогова, м. Вінниця, 21018. Тел.: + 38 0 432 56 23 72. Електронна пошта: serheta@ukr.net